

Александар М. Савић¹
 Универзитет у Београду
 Филозофски факултет
 Одељење за историју

Оригинални научни рад

УДК 355.426:94(497.15)„1875/1876“

DOI 10.7251/SIC2508115S

COBISS.RS-ID 142897921

ЗА ОСЛОБОЂЕЊЕ И УЈЕДИЊЕЊЕ – ДОБРОВОЉАЧКЕ ЧЕТЕ ИЗ СРБИЈЕ У УСТАНКУ У БОСАНСКОМ ВИЛАЈЕТУ 1875. ГОДИНЕ²

Апстракт: Рад се бави анализом активног учешћа Кнежевине Србије у устанку српског народа у Босанском вилајету 1875. године. Акцент је стављен на организовање и пребацивање добровољачких чета преко српске границе, с циљем да се одржи и разбукта устанак у Босанској Крајини и прошири западно и јужно од граница Србије. Пажња је посвећена организованом прикупљању добровољаца и формирању чета, улози српских цивилних и војних власти у том подухвату, начинима и путевима пребацивања чета преко границе, као и њиховим борбеним дејствима против нерегуларних и регуларних турских трупа у Новопазарском санџаку и Босанској Посавини. Посебно је истакнута улога пуковника Ранка Алимпића у организацији и надзору над добровољцима. Истраживање указује на сложене односе између унутрашњег родољубивог набоја у Србији, реалполитичких ограничења и међународног притиска. Рад је заснован на необјављеним и објављеним изворима домаће и стране провенијенције, те на релевантној литератури.

¹ aleksandar.m.savic@f.bg.ac.rs

² Реализацију овог истраживања финансијски је подржало Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије у склопу финансирања научноистраживачког рада на Универзитету у Београду – Филозофском факултету (број уговора 451-03-137/2025-03/200163).

Кључне речи: *Кнежевина Србија, Османско царство, Босна и Херцеговина, гарантне силе, устанак, добровољачке чете, Ранко Алим-пић.*

У јулу 1875. године српски народ у Херцеговини, „вековни роб и вековни борац“, устао је на оружје да се ослободи османске власти. Током друге половине јула и у августу Херцеговачки устанак је узимао све више маха. У Кнежевини Србији су појединци из Босне, Херцеговине и Старе Србије почели да формирају добровољачке чете и прикупљају материјалну помоћ за ратну спремину како би се придружили својим сународницима у Херцеговини у борби за ослобођење. Влада никоме није забрањивала да оде у помоћ херцеговачким устаницима. У земљи су били организовани одбори за сакупљање прилога за пострадале Херцеговце, те држани хуманитарни концерти певачких дружина. Из буџета ванредних трошкова Министарства иностраних дела исплаћиване су суме новца за пострадале херцеговачке фамилије и организовање добровољачких чете које су наоружаване оружјем из војних магацина. Међутим, ово је у почетку чињено јавно и са великом лармом, те је више створило неприлика српској влади са дипломатским представницима великих сила у Београду и Османским царством,³ него што је ишта конкретно урађено у корист устаника. Добровољци су јавно парадирали улицама престонице. Тако је једна наоружана чета са развијеном заставом, опијена родољубивим узбуђењем и певајући ратничке песме продефиловала Теразијама. У земљи је расло ратоборно расположење које су шириле новине и појединци. Кнеза Милана Обреновића су 12. августа,⁴ по повратку из Беча, дочекали на савском пристаништу са усклицима: „дај нам рат с Турцима”.⁵

³ У циљу избегавања непотребних понављања као синоним за Османско царство користимо назив Турска.

⁴ Сви датуми у раду су наведени по грегоријанском календару, осим ако није другачије назначено.

⁵ Архив Српске академије наука и уметности (=АСАНУ), Историјска збирка (ИЗ), Заоставштина Драгослава Страњакловића (=ДС), бр. 14.556/607; бр. 14.556/325-5; Државни архив Србије (=ДАС), Министарство иностраних дела – Политичко одељење (=МИД-ПО), 1875, I/75, Б/2, пов. бр. 358; Министарство иностраних дела – Благајничко одељење (=МИД-Б), 1875, кутија (=к.) 7; *Ottoman Diplomatic Documents on The Eastern Question VII – The Balkan Crisis 1875–1878. Part one, From the Bosnian uprising to the war with Serbia and Montenegro, July 1875 – June 1876*, edited by Sinan Kuneralp and Gul Tokay (Istanbul: The Isis Press, 2013), 28–29, 32, 35, 41; Светозар Милетић и Народна странка. Грађа 1860–1885, књига II, 1870–

Босна је чекала знак из Србије да се побуни. „Ми без Србије не можемо ништа, Србија без нас не вреди ништа”, поручивали су тамошњи Срби, које је кнез Милан Обреновић уверавао да се једно могу надати спасу од Србије. Убрзо по повратку у земљу, кнез је сазнао да ће на Преображење, 18. августа, избити устанак у Босанској Крајини, али је до тога дошло два дана раније. Од тог тренутка догађаји су се одвијали великом брзином. Упозорења Русије и Аустро-Угарске српском владару да ће сносити одговорност уколико наруши мир са Османским царством и укључи се у активно помагање устанка у Херцеговини и Босни, али и војна неспремност Србије, утицали су на Милана Обреновића да се окане сваке помисли на рат у том тренутку. Истовремено је подржао све мере које су се тицале помоћи устаницима. У томе је очекивао подршку од нове владе која је ступила на дужност последњег дана августа 1875. године и постала позната као Прво акционо министарство. Номинално, председник владе је био Стевча Михаиловић, али се на њеном челу заправо налазио српски државник и дипломата Јован Ристић, који је именован за министра иностраних дела. Владару је била потребна способна и јака личност да руководи владом, „а такву је једино могао обезбедити у личности Јована Ристића”. Будући да се Србија нашла пред унутрашњим и спољнополитичким изазовима било је потребно правилно проценити ситуацију и у складу са тим помоћи српским устаницима у Босанском вилајету, при том водећи рачуна да Србија не угрози свој аутономни положај, било у револуцији или страној окупацији, на коју се помишљало у Бечу, а којом је Османско царство отворено претило концентрацијом 75.000 војника на граници са српском кнежевином. Посебан изазов за кнеза и владу представљале су основане сумње о аустро-угарским намерама према Босни и Херцеговини.⁶

1875, приредио Никола Петровић (Сремски Карловци: Историјски архив Аутономне покрајине Војводине, 1969), 646–647, 649–650; Исток, бр. 65–73, 20. јул / 1. август – 10/22. август 1875; Застава, бр. 90, 3/15. август 1875; Милева Алимпић, Живот и рад генерала Ранка Алимпића у свези са догађајима из најновије српске историје (Београд: Српска краљевска државна штампарија, 1892), 497–499.

⁶ Сузана Рајић, Спољна политика Србије између очекивања и реалности 1868–1878 (Београд: СКЗ, 2015), 374–382; иста, Кнез Милан Обреновић (1854–1881), од бератлије до суверена, I (Београд: „Хук издаваштво”, 2024), 356–364; Данијел Радовић, Јован Ристић (1829–1899) – биографија српског државника (Нови Сад: Прометеј, 2023), 313–314, 331–332.

У историографији је писано о политици Кнежевине Србије према устанку српског народа у Босанском вилајету 1875. године, али до данас она није била предмет засебне научне студије. Штавише, до пре десет година у науци је било миноризовано да је Србија активно помагала устанике слањем оружја, добровољачких чета, али и збрињавањем избеглих Срба са устаничке територије.⁷ Подстакнути тиме, сматрамо да значај активног учешћа српске кнежевине заслужује да буде предмет посебне научне пажње, нарочито организовано слање добровољаца, које је у фокусу нашег рада.

Организованији рад на устројству добровољачких чета започет је у Београду по избијању устанка у Босанској Крајини. Из касе предвиђене за ванредне трошкове Министарства иностраних дела издаване су велике новчане суме, а добровољци су се окупљали у Манастиру Светих Арханђела Михаила и Гаврила у Раковици, код Београда, а наоружавани су пушкама из војних магацина. У њиховом организовању значајну улогу у почетку је имао пензионисани капетан српске и руске војске Ђорђе Ђока Влајковић, као потпредседник Главног одбора за помагање устанка. У акцију су потом били укључени генерал Фрања Зах и пуковник Ранко Алимпих, члан Државног савета. Пензионисани генерал-мајор аустријске војске Ђорђе Стратимировић и песник Стеван Владислав Каћански били су задужени за врбовање добровољаца из Аустро-Угарске монархије.⁸ Потоњи је три дана пре устанка у Босни објавио песму Народни збор, касније познатију по првој строфи: Хеј – трубачу с бујне Дрине. У другој строфи своје песме позивао је на сакупљање добровољаца у Београду:

⁷ Васа Чубриловић, Босански устанак 1875–1878. (Београд: Новинско-издавачка установа Службени лист СРЈ; Балканолошки институт САНУ, 1996²), 166–172; Милорад Екмећих, Устанак у Босни 1875–1878. (Београд: Новинско-издавачка установа Службени лист СРЈ; Балканолошки институт САНУ, 1996³), 111–157; С. Рајић, Спољна политика Србије, 393–399.

⁸ ДАС, МИД-Б, 1875, к. 7; Поклони и откупи (=ПО), к. 143, бр. 78; к. 147, бр. 126; *Ottoman Diplomatic Documents on The Eastern Question VII/I*, 45, 47, 53; Светозар Милетић и Народна странка. Грађа 1860–1885, II, 648–651.

„Хеј – народни барјактару!
Разви барјак твој –
На зборишту на Врачару
Купи народ мој –
Све оружју бојном вичне,
У бојне слике,
Та народне наше дичне,
Храбре војнике!
И дигод је јоште која
У јунака
мишца јака,
Нека дође – биће боја
Љута боја и мејдана,
Од Адрије до Балкана!”⁹

Према извештајима бихаћког мутесарифа већ 18. августа у борбама код Костајнице и Дубице примећено је око пет стотина добровољаца из Кнежевине Србије. Из Зворника и Новог Пазара јављано је да је многобројна српска војска постројена дуж Дрине и да се војне трупе прикупљају у Ужицу, док је бањалучки паша 19. августа добио информацију да у помоћ устаницима долази између три и четири стотине добровољаца из Србије паробродом „Савске компаније”.¹⁰

Тих дана у Београду је боравио Васо Видовић, трговац из Старе Градишке и председник Главног одбора за ослобођење Босне који је од 1873. године био у поверљивој вези са српском владом и очекивао помоћ и потпору од Србије за устанак у Босанској Крајини. Док је био на путу за српску престоницу, упутио је 13. августа поруку Виду Билановићу, српском трговцу из Свињара (данашњег Српца), да подигне устанак. Слична упутства пре тога је дао српским правцима из околине Старе Градишке и Дубице, које је у првим борбама водио хајдучки харамбаша Остоја Јањетовић Корманош. По доласку у Београд, Видовић је ступио у контакт са Србима из Босне и Хер-

⁹ Јавор, бр. 22, 1/13. август 1875.

¹⁰ *Turski dokumenti o ustanku u Potkozarju 1875–78*, priredili Hasan Škapur i Ahmed S. Aličić (Sarajevo: Orijetalni institut, 1988), 13–15, 16–17.

цеговине који су боравили у српској престоници. Потом је, посредством министра иностраних дела Милана Богићевића, примљен у аудијенцију код кнеза Милана Обреновића. Кнез га је лепо дочекао и обећао му помоћ, посаветовавши га том приликом да увек на првом места у виду има српске интересе: „Не заборавите само да сте Срби, а ја ћу за вас учинити што будем могао”. Из Србије је устаницима послато 1.500 пушака и сто тридесет сандука муниције. Поред тога, послати су да распирују устанак хајдучке харамбаше Петар Поповић Пеција, Голуб Бабић и његова браћа, поп Ђоко Каран и многи други који су до тада живели у Србији. Пецијин долазак дао је нови полет устанку, али је он убрзо, заједно са Корманошом, погинуо код Гашнице, 10. септембра 1875. године, приликом презимања оружја које је било послато из Србије. Велики део оружја заплениле су аустроугарске и турске власти, којима је била познато одакле је наоружање послато. Пецијином погибијом пропала је Видовићева намера да га постави за главног устаничког предводника у Босни. Голуб Бабић пак, деловао је у југозападној Босни, на тремеђи Босне, Лике и Далмације, али није имао већих успеха.¹¹

Поводом погибије на Гашници ликовале су бечке и пештанске новине, док је на насловној страни београдског листа Исток јавности саопштена вест: „Тужни гласи допадоше из Босне. Погибоше два јунака какве их ретко Босна рађа; погибоше два врла косовска осветника. Пеције и Остоје нема више међу устаницима...”. Београђани, погођени вешћу о смрти двојице прослављених хајдучких харамбаша и њихових сабораца, затражили су дозволу од управника града да одрже парастос погинулима. Одобрење је дато, те је молебан одржан 18. септембра, у јутарњим часовима, у Сабор-

¹¹ АСАНУ, ИЗ, Заоставштина Јеврема Грујића (=ЈГ), бр. 10.0025/39, 205; Лични фонд Јована Ристића (=ЈР), XVII/1, бр. 234; XXVII/5, бр. 173, 176; ДАС, ПО, к. 143, бр. 78; Россия и восстание в Боснии и Герцеговине 1875–1878 гг. Документы, составили Виктор И. Косик, Дина Ф. Поплыко, Виктория М. Хевролина (Москва: Индрик, 2008), 106; В. Чубриловић, Босански устанак, 76–81; М. Екмечић, Устанак у Босни, 113–123; С. Рајић, Спољна политика Србије, 394; Ненад Урић, „Васо Видовић – политички вођа Босанског устанка 1875–1878”, у зборнику: Устанак Срба у Херцеговини и Босни 1875–1878. године (поводом 140 година од подизања устанка) (Бања Лука: Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци, 2015), 77–87; Владимир Красић, Устанак у Босни од 1875. до 1878. год. Грађа за новију српску историју рата за ослобођење, фототипско издање књиге објављене у Новом Саду 1884. у Штампарији А. Пајевића, приредио и написао предговор Радован Субић (Бања Лука: Удружење архивских радника Републике Српске; Архив Републике Српске, 2021), 33–35, 117–126.

ној цркви, која је била препуна народа. Парастоси „Пецији и Остоји, који славно падоше на бојишту за српску слободу“, одржани су и у Пожаревцу и Крагујевцу.¹²

Поред Београда, Ужице је било најзначајније упориште за организовање добровољачких чета, јер су у том граду уточиште пронашли многи знаменити Срби из суседних српских крајева под османском влашћу. Посебно треба поменути поп-војводу Жарка Љешевића из Пиве, капетана Окицу Видаковића Каљевића из Дробњака, хајдучке харамбаше Јована Глушчевића из села Камена Гора код Пријепоља, Маринка Леовца из Крћа код Пљеваља и Јована Кулића Зелена из Пиве. Они су боравили у Србији од краја шездесетих година 19. века и примали месечно издржавање из српске државне касе. Убрзо након Херцеговачког устанка тражили су одобрење од окружне власти, а потом и од владе да организују добровољачке чете. Њима су се прикључили Вук Јоловић из Црљенице код Пљеваља и Ристо Михаиловић из Пријепоља, који су такође живели у Ужицу. Љешевић је тим поводом одлазио и у Београд и окупљао добровољце у Манастиру Раковици. На Преображење, 18. августа 1875. године, одобрено му је да окупи добровољачке чете и са њима пређе у Новопазарски санџак и подигне тамошњи народ на устанак, за који је већ раније било договорено да отпочне 27. августа, на Велику Госпојину. Међутим, три дана раније, у околини Пријепоља, отпочела је позната Бабинска буна, која је понела назив по селу Бабинама из којег је потицао прота Јевто Поповић, вођа побуне.¹³

Жарко Љешевић је кренуо из Београда са стотину добровољаца. Стигавши у Ужице 23. августа, тамо их је нашао још испкупљених у великом броју, које су организовали његови саборци у коор-

¹² Српске новине, бр. 195, 2/14. септембар 1875; Исток, бр. 83, 2/14. септембар 1875; бр. 84, 4/16. септембар 1875; бр. 85, 7/19. септембар 1875; бр. 88, 16/28. септембар 1875; Старо ослобођење, бр. 8, 5/17. септембар 1875; бр. 10, 10/22. септембар 1875; ДАС, ПО, к. 143, бр. 51; Милан Ђ. Милићевић, Дневник II (23. септембар 1872 – 6. април 1877), приредио Петар Ђ. Крстић (Београд: Архив Србије, 2015), 296, 297.

¹³ ДАС, МИД-Б, 1866–1875, к. 3–7; АСАНУ, ЈР, XVIII/7, бр. 693; Лични фонд Матије Бана (=МБ), XVII, инв. бр. 17/44; Босанска вила, бр. 14, 15/27. април 1905; Вукоман Шалипуровић, Устанак у западном делу Старе Србије 1875–1878 (Титово Ужице: Вести, 1968), 42–47, 52–53.

динацији са Ужичким одбором за помагање устанка на челу којег се налазио свештеник Милан Ђурић. Следећег дана, добровољачке чете су напустиле Ужице, пошто су претходно примиле оружје и муницију из војног магацина, а Љешевићу је по налогу владе исплаћено стотину дуката царских. Чете су се преко Златибора упутиле ка турској граници. Прелазак је уследио у освит 27. августа. Жарко Љешевић и Маринко Леовац са пет стотина људи прешли су Увац на Клаку, док су Јован Глушчевић, Вук Јоловић и Ристо Михаиловић са својим четама, које су бројале око три стотине бораца, прешли на Кокином броду. Љешевић и Леовац, по преласку границе, попалили су турске чардаке и ханове и упутили се ка нововарошком селу Кратову. Тамо су после краћег пушкарања успели да запале хан, претходно запленивши сву турску робу у вредности од 1.800 дуката, а заробљене трговце и низаме су послали у Србију. Спалили су и муслиманско насеље, а Кратовцима муслиманима допустили да се повуку ка Новој Вароши и Пријепољу. После тога, Љешевић је ступио у контакт са Прокопијем Бујишићем, архимандритом Манастира Бање, са којим је од раније радио на припреми устанка у овом крају. Архимандрит је окупио мештане и састао се са Љешевићем и Леовцем. Контакте са њима, успоставио је и прота Јевто Поповић. Здруженим снагама, које су бројале око 1.500 људи, добровољачке чете и устаници кренули су 29. августа у напад на Прибој. После четвородневних борби, успели су 3. септембра да заузму касабу и спале је. Потом је уследило ширење побуне у околину Пљеваља.¹⁴ Поп Жарко је тих дана издао прокламацију којом је позвао „народ све три вјере” у Босни, Херцеговини и Старој Србији да устану на оружје и ослободе се османске власти.¹⁵

¹⁴ АСАНУ, МБ, XVII, инв. бр. 17/44; ЈР, XVII/6, бр. 197; XVII/2, бр. 43, 46; ИЗ, ЈГ, бр. 10.0025/25, 77, 79, 100; *Ottoman Diplomatic Documents on The Eastern Question VII/I*, 63; Россия и восстание в Боснии и Герцеговине, 104, 109; Старо ослобођење, бр. 3, 24. август / 5. септембар 1875; бр. 6, 31. август / 12. септембар 1875; бр. 9, 7/19. септембар 1875; Босанска вила, бр. 1, 15/27. јануар 1905; бр. 14, 15/27. април 1905; Казивања Борисављевића, приредио Војислав Суботић (Београд: МБ Графика; Нова Варош: Дом културе, 2002³), 141–143; Миладин Т. Радовић, Самоуки рукопис, предговор Слободан Радовић (Ужице: Арт Плус; Народни музеј, 2006²), 27; Живота Марковић, Ужички округ у време босанско-херцеговачког устанка и српско-турских ратова 1875–1878. године (Чајетина: Библиотека „Љубиша Р. Ђенић”; Пожега: „Жишавац”, 2009), 40–48.

¹⁵ Прокламација је објављена у листу Старо ослобођење, бр. 6, 31. август / 12. септембар 1875; а потом у Истоку, бр. 84, 4/16. септембар 1875, са незнатним разликама. Текст прогласа објављен у Истоку гласи:

Јован Глушчевић, Вук Јоловић и Ристо Михаиловић, по преласку границе, упутили су се ка Новој Вароши. Крајем августа и почетком септембра имали су неколико мањих сукоба са нововарошким Турцима, који су се завршили турским повлачењем. Успели су да пресеку телеграфске везе и улогорили су се на Црном Врху и Мангури. Придружили су им се мештани околних нововарошких села који су устали на оружје и ставили под своју контролу друм Нова Варош – Сјеница. Због тога су Турци из Пријепоља попалили српска села Радоињу, Вранешу и Амзиће.¹⁶

Почетком септембра четовођа Стеван Митровић из Шапца са шездесет људи прешао је преко Заовина на Тари на турску територију. Попалио је пет караула и пет муслиманских села у Вишеградској жупи, те кренуо ка Вишеграду, где је имао више сукоба са Турцима. Срби из околних села, Бијелих Брда, Штрбаца, Мокронога, Будимлије и Раванице, подстакнути тиме, дигли су буну, те спалили Добрун и прекинули телеграфску везу Вишеграда са Прибојем. У знак одмазде, вишеградски Турци, претходно добивши појачање, изашли су са војском и попалили сва српска села до ушћа Увца у Лим.¹⁷

„Поздрав народу у Босни, Херцеговини и Старој Србији.

Нека знаду сви народи, нека чују сви људи, да је српски народ створен да у слободи живи!!
Браћо!

Давно је било Косово. Од тада неправде, глобе и велика безакоња трулијех Османлија Турака још трпи народ. Свака стопа земље заљевена је сузама и крвљу нашијех праједова. Још вјеру, слободу, образ и огњиште потомака Неманића и Обилића каљају копитама турски хатови на стид и срамоту читавог српског народа.

Вријеме је да осветимо Косово. Вријеме је да престанемо бити турска раја! Браћа наша на Неретви турску крв потоцима прољевају. Јуначка Крајина коље своје крвопије...

Чуј народе све три вјере! Устај на оружје, рат је ово за слободу читавог народа!

Свака вјера, свачије право, образ и имање биће нам светиња. Ко овоме рату за слободу непријатељ буде, крстио се или клањао, главом ће као издајица свога народа платити. За то устаните сложено синови: Босне, Херцеговине и Старе Србије на оружје! Зулумћарском крвљу прелијте огњишта праједова!

Земља је ова старина наша. Право је наше. Бог је с нама. Побиједа је на нашој страни. Само јуначки и сложено удримо браћо наше крвнике!

Живио српски народ! Живила слобода! Живили јунаци! Живила слободна Босна, Херцеговина и Стара Србија!...

Борци за слободу и уједињење Српства.”

¹⁶ АСАНУ, ЈР, XVII/6, бр. 184, 197; XVII/2, бр. 48; ИЗ, ЈГ, бр. 10.0025/15, 23, 43, 77; ДАС, ПО, к. 39, бр. 131; Старо ослобођење, бр. 3, 24. август / 5. септембар 1875; бр. 6, 31. август / 12. септембар 1875.

¹⁷ АСАНУ, ИЗ, ЈГ, бр. 10.0025/23, 25, 53, 89, 90, 159; ЈР, XVII/6, бр. 184; XVII/1, бр. 318; Старо ослобођење, бр. 3, 24. август / 5. септембар 1875; бр. 6, 31. август / 12. септембар 1875;

Тако је крајем августа и почетком септембра 1875. године била побуњена територија од Пљеваља, Пријепоља и Нове Вароши до Вишеграда, у чему су значајну улогу одиграле чете из Србије. Међутим, буна није могла да прерасте у устанак српског народа, јер тамошњи Срби нису имали оружја и муниције, због чега су се често обраћали за помоћ Србији. Други проблем представљали су сукоби око поделе плена, те непостојање обједињеног вођства. Жарко Љешевић, није био кадар да се наметне као главни предводник.¹⁸

У наредних петнаестак дана вођени су спорадични сукоби са башибозуком муслиманских села који је палио и харао српска, а Срби истовремено њихова села. Борбе су се прошириле и у околини Сјенице, када је у ноћи између 15. и 16. септембра на Јавору прешла чета Ристе Ракоњца и спалили тамошњу турску караулу и ђумрук, а следеће ноћи два муслиманска села и још две карауле. Будући да се побуна ширила, османска војска под заповедништвом мирливе Мехмеда Али-паше у садејству са локалним муслиманима отпочела је да дејствује на побуњеној територији. До почетка октобра турска војска је успоставила контролу на територији од Пријепоља и Нове Вароши до Вишеграда, док су се добровољачке и устаничке чете са својим предводницима повукле у Србију, а за њима и око 5.000 избеглица, које су издржаване о трошку српске владе. Српска села била су попаљена и похарана, а спаљен је и опљачкан Манастир Бања од стране муслиманског башибозука као одмазда због спаљивања џамија у Прибоју и Добруну.¹⁹

Паралелно са акцијом добровољачких чета од Сјенице до Вишеграда, одвијало се и пребацивање чета преко Дрине у Посавину. Крајем августа међу првима је прешла Дрину, у близини Лознице,

бр. 9, 7/19. септембар 1875. Уп. Исток, бр. 86, 11/23. септембар 1875; бр. 87, 14/26. септембар 1875.

¹⁸ АСАНУ, ЈР, XVII/6, бр. 184, 197; XVII/2, бр. 43, 44, 46, 51; ИЗ, ЈГ, бр. 10.0025/14, 23, 51, 77, 81; ДАС, ПО, к. 39, бр. 131.

¹⁹ АСАНУ, МБ, XVII, инв. бр. 17/44; ИЗ, ЈГ, бр. 10.0025/63, 125, 126, 130, 134, 158, 159, 173, 174, 177, 188, 208, 209; XVII/1, бр. 318, 320; ДАС, МИД-ПО, 1875, I/80, Б/2, пов. бр. 489; Россия и восстание в Боснии и Герцеговине, 109, 129; Исток, бр. 84, 4/16. септембар 1875; бр. 86, 11/23. септембар 1875; бр. 87, 14/26. септембар 1875; Босанска вила, бр. 14, 15/27. април 1905; Казивања Борисављевића, 143–144.

једна чета под заповедништвом Ђорђа Милошевића. Након неколико дана чета је била потучена, а четовођа са девет сабораца је успео да се спаси и врати у Србију.²⁰

Другог септембра, по причешћу у Манастиру Чокешини, на Ади Курјачици, у близини Лознице, Дрину је прешло 360 добровољаца. Предводили су их Јован Панић, родом из села Дворова код Бијељине, који је био кмет у родном месту, а потом жандарм у Београду; Ристо Јејић, из села Црквине код Градачца, један од предводника побуне у Босанској Крајини 1858, који је последњих петнаестак година живео у Србији и примао издржавање из ванредних трошкова Министарства иностраних дела; те Јован Самарџић, родом из Босанске Крајине, који је раније хајдуковао заједно са Голубом Бабићем. Највише добровољаца било је родом из Босне, те потом из Србије, а незнатан број из Старе Србије и Аустро-Угарске. Занимљиво је поменути да је међу њима био и један муслиман родом из Васојевића, Нурко Куртић, који је побегао у Србију због крвне освете након убиства једног српског чобанчета. У Београду је живео под лажним именом Светозар издржавајући се као сакација.²¹

Чета је границу прешла под окриљем ноћи, побила турску стражу на ади, запалила Вишњичку караулу и разбила један одред башибозука. Прошавши кроз села Батар, Пилицу и Белошевац добровољци су осванули у Манастиру Тавни, посвећеном Светој Тројици. Потом су се раштркали и зашли по околним селима да пале беговске чардаке. Тако су у Кацевцу запалили конак Али-аге Џаферовића Талиревића, који се хвалио да је убио седамдесеторо Срба и да „умрети неће докле 100 ненамири”. Локални башибозук није смео на њих да напада, све док није дошла војска из Бијељине са два топа. Током 3. и 4. септембра вођене су борбе у којима добровољачке чете, за разлику од Турака, нису имале велике губитке. Насупрот десеторо мртвих и четворо рањених добровољаца, у борбама је страдало шездесет турских коњаника. Међутим, и поред тога чете из Србије биле су разбијене, јер су деловале растројено, без обје-

²⁰ АСАНУ, ИЗ, ЈГ, бр. 10.0025/26.

²¹ АСАНУ, ИЗ, ЈГ, бр. 10.0025/32, 40, 41, 131; ДАС, МИД-Б, 1860–1875, к. 2–7; Дневник Игњата Васића, проте лозничког, књига I (Шабач: Либерална штампарија, 1889), 70–71; *Memoari Živka Crnogorčevića*, priredio Milenko Filipović (Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1966), 54–55.

дињеног вођства и јасног плана. Панић и Самарџић су се са делом људства повукли у планину Мајевицу, док су остали у мањим групама одступали ка Дрини, гоњени турским потерама. Тако су код Шепака четворица муслимана напала једног добровољаца који је свој живот скупо продао – тројицу је убио из револвера, док му је четврти одсекао главу и на шиљку натакнуту однео је у Зворник. Десетак их се утопило у реци, док је Ристо Јејић са четрдесет и осморицом својих сабораца успео да пређе српску границу. Јован Панић и Јован Самарџић нису могли дуго да се одрже у Мајевици, те су након неколико дана изгинули са већином својих људи. Панићева глава донета је у Бијељину, заједно са главама шесторице његових сабораца, док су тројица живи ухваћени. Двојица су одмах преминула, јер су били рањени у борби, док је један ђакон, родом из Босне, заточен. Неколико добровољаца успело је да се пробије до Босанске Крајине. Међу њима посебно треба споменути Луку Крстића из Лознице, који је од краја септембра успешно командовао Мотајичком четом, све до своје погибије у борби на планини Мотајици 12. октобра 1875. године.²²

Локални муслимани су похарали и спалили Манастир Тавну – спаљени су конак и школа и скинут је оловни кров са цркве, а када су прегли да је разруше, у томе су их спречили један виши официр и Селим-бег из Зворника, који им је подвикнуо: „Шта то хоћете да од бога нађете, зар хоћете да оборите једну богомољу, коју сва Босна подићи не море?!“ Осамдесетогодишњег игумана Јосифа погубили су на црквеном прагу, главу му ставили међу ноге, па га онда спалили. Пострадало је и шест оближњих српских села – Главичица, Бјелошевац, Ченгић, Пилица, Бањица и Трнава. Мештани су разоружани и похарани, тако да им ништа није остало осим „гола живота са хладним пепелом у жалосној уцарици“. Архимандрит Александар Симић са двојицом калуђера, Јоаникијем и Иларионом и искушеником Петром, као и шездесет и осам заробљених добровољаца, спроведени су у Тузлу на испитивање и заточење. Архимандрит је

²² АСАНУ, ИЗ, ЈГ, бр. 10.0025/76, 81, 82, 130, 131; ДАС, Лични фонд Милорада Павловића Крпе (=МП), бр. 925; ПО, к. 143, бр. 78; Исток, бр. 79, 24. август / 5. септембар 1875; Застава, бр. 115, 17/29. септембар 1875; Дневник Игњата Васића, 71–73; В. Чубриловић, Босански устанак, 80–81, 85.

осуђен на пет година затвора у Видину, калуђери на по четири у Тузли, а остали на годину дана заточеништва.²³

Будући да су добровољачке чете из Србије прешле у Новопазарски и Зворнички санџак и побуниле Србе од Сјенице до Вишеграда, те водиле борбе на Мајевици, на седницима владе, 3. и 4. септембра 1875. године, донете су одлуке да се на источној и југоисточној граници, од Дунава до Рашке, званично и незванично одржава неутралност. Ако постоји могућност, онда да се новцем, оружјем и муницијом потпомаже прелазак бугарских чете из Румуније на бугарску територију под османском влашћу. У случају да до тога дође и да те чете допру до српске границе, онда да се дозволи добровољцима из Србије прелазак на тој страни. На западној и југозападној граници, од ушћа Дрине у Саву до утока Рашке у Ибар, званично да се одржава неутралност, а тајно да се потпомаже устанак у Босни. Четвртог септембра влада је тај подухват поверила пуковнику Ранку Алимпићу, члану Државног савета. Његов званични задатак је био старање о безбедности и утврђивању границе на том сектору, а тајни да формира добровољачке одборе, устројава чета и пребацује их у Босански вилајет с циљем потпомагања и ширења устанка у Новопазарском санџаку, Босанској Посавини и Крајини. Као испомоћ му је додељено десетак виших и нижих официра, стављена му је на располагању новчана сума од 10.000 дуката и упознат је са свиме што је до тада рађено на овом плану. Ради успешног спровођења мисије Алимпићу су потчињене све цивилне и војне власти и сва војска у Шабачком, Подринском, Ваљевском, Ужичком и Чачанском округу.²⁴

Ранко Алимпић је истог дана образовао добровољачки одбор у Београду који је имао за задатак организовано слање добровоља-

²³ АСАНУ, ИЗ, ЈГ, бр. 10.0025/131; ЈР, XVII/1, бр. 322; ДАС, МП, бр. 925; Застава, бр. 111, 10/22. септембар 1875; бр. 115, 17/29. септембар 1875; Дневник Игњата Васића, 73–74; *Memoari Živka Crnogorčevića*, 54–57.

²⁴ ДАС, МИД–ПО, 1875, I/82, Б/2, пов. бр. 490; 1876, I/8, 11, Б/2, пов. бр. 164; МИД–Б, 1875, к. 7; АСАНУ, ИЗ, ЈГ, бр. 10.0025/21, 34, 48, 53; М. Алимпић, Живот и рад генерала Ранка Алимпића, 504–505; Записи Јеврема Грујића, књига трећа (Друга влада Обреновића и турски ратови) (Београд: СКА, 1923), 108–109.

ца и четовођа до Шапца, одакле су потом упућивани у Манастир Чокешину. Одбори су постојали и у Шапцу и Ужицу. У Београдском одбору главну улогу у организовању добровољаца имао је трговац Лаза Трипковић, у Шабачком трговац Јован Гашић, а у Ужичком Лука Јокановић. Чете су наоружаване из војних магацина, устројавали су их и обучавали српски официри који су додељени Алимпићу као испомоћ.²⁵

Будући да је Ранко Алимпић требало да се стара о четама које су већ прешле на турску територију, као и онима за које је планирано да пређу, њему су постали потчињени Ђока Влајковић, који је до тада био задужен за пребацивање чета преко Дрине, те Ђорђе Стратимировић и Стеван Владислав Каћански, који су радили на врбовању добровољаца у Двојној монархији. Стратимировић и Каћански су обећавали да ће се одазвати 10.000 граничара, али им је пуковник Алимпић саопштио да ће бити довољно да окупе 2.000 добровољаца који би могли да пређу у Србију преко скела на Сави – на Засавици, Дреновцу, Кленку и Забрежју. Одређени су новчани трошкови за људе који ће ићи да их врбују, као и путни трошкови за добровољце. Стратимировић је тада „обрицао Србији златна брда од своје популарности међу Прекосавским Србима, нарочито међу Граничарима”.²⁶

Петог септембра Ранко Алимпић је напустио Београд с циљем да пропутује Шабачки, Подрински, Ужички и Ваљевски округ. Током боравка у овим окрузима издавао је потребна наређења окружним начелницима и образовао добровољачке одборе у Обреновицу, Лозници и Ваљеву. Приликом посете добровољачким четама у Манастиру Чокешини заповедио је да се чете обучавају и науче дисциплини, док је за четовође забележио: „Чесни људи, патриоте и јунаци пуни поуздања. Људи су им добри; биће и бољи под мудрим и поштеним руковањима”. Посебно се старао о организованом слању добровољаца који су му упућивани из Београда с циљем да се у мањим групама преко аустроугарске територије упућују у Бо-

²⁵ АСАНУ, ИЗ, ЈГ, бр. 10.0025/31, 162; ДАС, МИД–ПО, 1876, I/11, I/26, I/32, I/33, Б/2; Светозар Милетић и Народна странка. Грађа 1860–1885, II, 664–667.

²⁶ ДАС, МИД–Б, 1875, к. 7; ПО, к. 143, бр. 78; к. 147, бр. 126; АСАНУ, ИЗ, ЈГ, бр. 10.0025/31; ЈР, XXVII/5, бр. 161, 163; Светозар Милетић и Народна странка. Грађа 1860–1885, II, 664–667, 669–672; М. Алимпић, Живот и рад генерала Ранка Алимпића, 505–506.

санску Посавину и Крајину како би организовали веће чете и разбуктали устанак. Они су тајно упућивани Главном одбору у Старој Градишки, где су наоружавани.²⁷

Алиmpiћ је наложио да се предузму све мере предострожности на граници, поправе стари и подигну нови шанчеви, као и да све телеграфске станице раде ноћу и дању, те да се построје нове. Лозничком проти Игњату Васићу, који је годинама одржавао поверљиве везе са Србима преко Дрине, поверио је прикупљање поузданих информација из тог краја. Поред тога, у више наврата је слао поверенике у Босанску Посавину, ради прикупљања информација на терену.²⁸

Све је требало радити обазриво и неприметно како Србија не би имала проблема са дипломатским представницима великих сила у Београду и Османским царством. Стога и чете које су слате из источних делова земље није требало да пролазе кроз пограничне вароши и престоницу, већ да околним путевима дођу до зборног места, код цркве у селу Новацима у близини Ваљева. Међутим, поп Ђоко Ломпар из Петровог Села код Кладова, који је окупио шездесет и осам добровољаца дошао је у Београд. Да влада не би била компромитована нико од надлежних није хтео да ступи са њим у контакт, те су се он и његови људи вратили натраг. За разлику од њега, Петар Симоновић из Румуније, који окупио чету од 577 људи, и истог дана, 10. септембра, кренуо из Кладова, успешно је околним путевима стигао до Новака.²⁹

Чете су се реорганизовале и припремале и на југозападној граници. После повлачења у Србију добровољачких и устаничких чета које су оперисале од Лима до Дрине, одмах је започето њихово преgrupисавање на Бранешком пољу на Златибору. Формирано је десет чета, које су укупно имале 550 људи. Жарко Љешевић и остале четовође били су спремни да поново пређу границу. Алиmpiћ их је обишао и уверио се у њихову спремност, а посебан утисак на

²⁷ АСАНУ, ИЗ, ЈГ, бр. 10.0025/53, 77, 98, 105, 129, 137–139; ДАС, ПО, к. 143, бр. 100, 101; М. Алиmpiћ, Живот и рад генерала Ранка Алиmpiћа, 506–511.

²⁸ АСАНУ, ИЗ, ЈГ, бр. 10.0025/77, 105, 138, 139; ДАС, Издвојена документа, бр. 15; МИД–ПО, 1876, I/33, I/35, Б/2.

²⁹ АСАНУ, ИЗ, ЈГ, бр. 10.0025/80, 87, 99, 100, 106, 118–120, 140, 149, 150, 160, 162.

њега оставио је Вук Јоловић,³⁰ који се међу последњима повукао из Турске. Поред ових чета, биле су спремне још три у Подринском и једна у Шабачком округу, које су такође чекале наређење за прелазак границе. У свих четрнаест чета укупно је било 1.100 људи. Чете су са нестрпљењем чекале одобрење да пређу преко Дрине и Увца. Међутим, 5. октобра, кнез Милан Обреновић издао је наређење да чете не прелазе границу.³¹

Прелазак наоружаних чета из Кнежевине Србије на територију Босанског вилајет, није била непознаница за европске силе и Османско царство. Висока Порта је због тога појачавала своје трупе на граници са Србијом, а и организоване су јаке страже од локалних муслимана. Постепено, долазило је до све интензивнијих организованих упада башибозука на српску територију, праћених похаром, паљевином и убиствима. Стога је и Кнежевина појачавала предострожне мере на граници. Створен је утисак да ће погранични упади из Турске и слање наоружаних чета из Србије довести до рата, који су гарантне силе желеле да спрече. Њихова акција била је појачана сазнањем да су владе обеју земаља ратоборне. У случају српске кнежевине то је било због претресања питања о рату на тајним седницама Народне скупштине у Крагујевцу и усвајања познатих тајних одлука. Силе су утицале на Османско царство и Кнежевину Србију да одрже мир, те је у тим околностима дошло до промене влада у Цариграду и Београду. Велике силе су припремале демарш Србији, али је он достављен тек два дана после пада Првог акционог министарства, 6. октобра, јер је силама требало времена да усагласе ставове. У том акту је стајало упозорење да ће српска кнежевина изгубити подршку Европе уколико објави рат Османском царству. Прелазак наоружаних чета са њене територије у Турску сматраће се агресивним чином. Позивајући се на изјаву Високе

³⁰ „Један између њих, кога сви сматрају као најосуднијег и најмудријег Вук Јоловић, 3-ће чете старешина Ерцеговац из Црљенице код Плевља, а досељеник у Ужицу, око 45 година стар, смеђ, огрубао од краста (богиња) види се врло честан човек и јунак, ваљан четовођа и мени се највише допада за четовање. Мало говори, али неизмерно види се одважан. Он се највише држао у Турској и највише жали, што се непуштају у помоћ осталој браћи Ерцеговцима. Он је и сам ишао, те Турке уводио, па мисли да би се велика успеха имало кад би се одовуда сад упало и Плевљу пошло. Вук се види човек поуздан и патриота.”

³¹ АСАНУ, ИЗ, ЈГ, бр. 10.0025/177, 188; ДАС, МИД-ПО, 1875, I/76, Б/2, пов. бр. 416; I/79, Б/2, пов. бр. 441; М. Алимпић, Живот и рад генерала Ранка Алимпића, 511–512, 514–515.

Порте да неће нападати Србију, затражили су од Кнежевине да повуче војску са својих граница. Тако је дошло до смиривања тензија између Србије и Турске и обуставе организованог слања чета. На последње је утицала и промена временских прилика, са доласком јесени наступила је хладноћа и кише, реке су порасле, а шуме оголеле. Нова влада на челу са Љубомиром Каљевићем наставила је да помаже устанике у Босанској Крајини, издвајајући за то велике новчане суме, а све у циљу да се устанак одржи до пролећа 1876. године, када је било планирано да Србија уђе у рат.³²

После наређења о спречавању преласка чете, 23. октобра 1875. године уследила је коначна одлука о њиховом распуштању. Ранко Алимпић је то извршио у Подринском и Шабачком округу, док је потпуковник Илија Чолак-Антић, по Алимпићевом наређењу, то урадио са четама на Бранешком пољу. Приликом распуштања чета у Лешници, четовођа Петар Симоновић подбунио је добровољце и запретио да ће убити Алимпића. Пуковник је на крају успео да их умири, казавши им да је то урађено по кнежевом наређењу и да ће се сви поново окупити на пролеће и прећи Дрину.³³ Деведесет и један добровољац је прихватио да ступи у државну службу као погранични стражар на источној српској граници, велики део је остао у Србији, док је њих 374 добило путне трошкове од српске владе за повратак својим кућама. На основу спискова добровољаца којима су исплаћени трошкови пута, види се да их је било са разних страна – из Србије, Црне Горе, Старе Србије, Босне, Херцеговине, Далмације, Лике, Славоније, Срема, Баната и Бачке, Мађарске,

³² АСАНУ, ИЗ, ЈГ, бр. 10.0025/177, 193, 202–204, 210, 214; *Ottoman Diplomatic Documents on The Eastern Question VII/I*, 63, 69, 72–74, 77, 95–98, 102–104, 106, 112–117; Россия и восстание в Боснии и Герцеговине, 112; Русија и босанско-херцеговачки устанак 1875–1878, св. I, приредио Бранко Павићевић (Титоград: Црногорска академија наука и умјетности, 1985), 387–389, 394–397, 419–423, 429–431, 433–436; С. Рајић, Спољна политика Србије, 385–393, 395–397; иста, Кнез Милан Обреновић, 366–372.

³³ „Ја ублажих раздражене људе; рекох им: како сам ја поступио с четама према увиђавном нахођењу и паредби нашег Господара, коме, ако не више, а оно заиста толико, колико најпатриотичнијем између нас лежи на срцу тешка брига и жеља за ослобођење наше робујуће браће, и преко Дрине и на свим осталим крајевима, и по томе, наша је дужност да се оканемо злих умишљаја, да сатиремо један другог, већ да се штедимо и потпомажемо, у тврдојој вери, да ћемо се опет првих пролећних Дана искупити на дринској обали, а тада не чамити, већ свом силом својом пребродити валовиту Дрину. Добровољци су викали: Живео наш светли Господар! Живео наш командант! А добивши и напојницу, разилажаху се певајући ратничке песме”.

Аустрије, Моравске, Италије, Румуније, Русије. Међу њима је био и деветнаестогодишњи Јаша Томић из Вршца, будући српски знаменити политичар и вођ Српске радикалне странке у Аустро-Угарској. Заједно са још двојицом Вршчана, Митом Ђорђевићем и Стеваном Мереником, био је у чети попа Жарка Љешевића. Потоњи је наста-вио да прима издржавање из ванредних трошкова Министарства иностраних дела, а тако исто и његови саборци који су и раније издржавани о трошку државе – Окица Видаковић Каљевић, Јован Глушчевић, Маринко Леовац и Јован Кулић. Новчано су награђени и двојица истакнутих четовођа – Вук Јоловић и Стеван Митровић.³⁴

Кнежевина Србија је, након избијања устанка у Босанској Крајини 16. августа 1875. године, систематски организовала, финансирала и подржавала пребацивање добровољачких чета на територију Босанског вилајета. Циљ ове активности био је да се устанак одржи и прошири западно и јужно од граница Србије, нарочито у Босанској Посавини и Новопазарском санџаку, како би се сачекао погодан тренутак – пролеће 1876. године – када је Србија намеравала да започне рат против Османског царства ради стицања независности и ослобођења српског народа.

Подршка устаницима се огледала у слању оружја, муниције и искусних харамбаша који су до тада живели у Србији, попут Петра Поповића Пеције и Голуба Бабића. Истовремено, преко Увца и Дрине почео је организовани прелазак добровољачких чета, предвођених ветеранима из ранијих буна и устанака у Босни и Херцеговини, као што су поп Жарко Љешевић, Маринко Леовац, Јован Глушчевић и Ристо Јејић.

Након успешног преласка чета у Посавину и Новопазарски санџак, српска влада је, ради ефикасније координације, поверила целокупну организацију пуковнику Ранку Алимпићу. Њему су стављене на располагање војне и цивилне власти у пограничном подручју – од Раче на Дрини до Рашке на Ибру – као и добровољач-

³⁴ ДАС, МИД-Б, 1875, к. 7; МИД-ПО, 1876, I/35, Б/2; М. Алимпић, Живот и рад генерала Ранка Алимпића, 516–519.

ки одбори и значајна новчана средства. Тим потезом у страну су померени пензионисани официри, капетан Ђока Влајковић и генерал-мајор Ђорђе Стратимировић, који су до тада активно учествовали у припреми добровољачких чета.

Упркос ентузијазму и привременим успесима, четничка акција није могла да прерасте у устанички покрет ширих размера због недостатка оружја, дисциплине и јединственог руководства, а пре свега што није била у координацији са наступањем српске војска за коју се очекивало да ће тек бити спремна за борбена дејства на пролеће 1876. године. Упади наоружаних чета довели су до страдања и пребегавања Срба из Босанског вилајета на територију Србије, горела су српска и муслиманска села, манастири, цркве и џамије. Велика концентрација османске војске која је опасала границе Србије, дипломатски притисци великих сила и долазак зиме условили су обуставу подухвата, али не и помоћ Србије устаницима у Босанској Крајини.

Активно учешће Кнежевине Србије у устанку српског народа у Босанском вилајету 1875. године показало је јасну стратегију припреме за оружану борбу против Османског царства. Организовано слање добровољачких чета и ангажовање војних структура сведочи о државној подршци ослободилачким тежњама Срба у Босни. Ипак, због слабе координације, недисциплине и неповољних околности, четничке акције нису оствариле шире устаничке циљеве. Ова епизода остаје значајна као увертира у српско-османски рат и део ширег процеса националне еманципације.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављени извори:

Архив Српске академије наука и уметности (АСАНУ)

Заоставштина Јеврема Грујића (ЈГ)

Заоставштина Драгослава Страњаковића (ДС)

Лични фонд Матије Бана (МБ)

Лични фонд Јована Ристића (ЈР)

Државни архив Србије (ДАС)

Издвојена документа (ИД)

Лични фонд Милорада Павловића Крпе (МП)

Министарство иностраних дела – Благајничко одељење (МИД-Б)

Министарство иностраних дела – Политичко одељење (МИД-ПО)

Поклони и откупи (ПО)

Објављени извори:

Алиmpiћ, Милева, Живот и рад генерала Ранка Алиmpiћа у свези са догађајима из најновије српске историје (Београд: Српска краљевска државна штампарија, 1892).

Дневник Игњата Васића, проте лозничког, књига I (Шабац: Либерална штампарија, 1889).

Записи Јеврема Грујића, књига трећа (Друга влада Обреновића и турски ратови) (Београд: СКА, 1923).

Казивања Борисављевића, приредио Војислав Суботић (Београд: МБ Графика; Нова Варош: Дом културе, 2002³).

Memoari Živka Crnogorčevića, priredio Milenko Filipović (Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1966).

Милићевић, Милан Ђ., Дневник II (23. септембар 1872 – 6. април 1877), приредио Петар Ђ. Крстић (Београд: Архив Србије, 2015).

Ottoman Diplomatic Documents on The Eastern Question VII – The Balkan Crisis 1875–1878. Part one, From the Bosnian uprising to the war with Serbia and Montenegro, July 1875 – June 1876, edited by Sinan Kuneralp and Gul Tokay (Istanbul: The Isis Press, 2013).

Радовић, Миладин Т., Самоуки рукопис, предговор Слободан Радовић (Ужице: Арт Плус; Народни музеј, 2006²).

Россия и восстание в Боснии и Герцеговине 1875–1878 гг. Документы, составили Виктор И. Косик, Дина Ф. Поплыко, Виктория М. Хевролина (Москва: Индрик, 2008).

Русија и босанско-херцеговачки устанак 1875–1878, св. I, приредио Бранко Павићевић (Титоград: Црногорска академија наука и умјетности, 1985).

Светозар Милетић и Народна странка. Грађа 1860–1885, књига II, 1870–1875, приредио Никола Петровић (Сремски Карловци: Историјски архив Аутономне покрајине Војводине, 1969).

Turski dokumenti o ustanku u Potkozarju 1875–78, priredili Hasan Škapur i Ahmed S. Aličić (Sarajevo: Orijentalni institut, 1988).

Штампа:

Босанска вила (Сарајево)

Застава (Нови Сад)

Исток (Београд)

Јавор (Нови Сад)

Српске новине (Београд)

Старо ослобођење (Крагујевац)

Литература:

Екмечић, Милорад, *Устанак у Босни 1875–1878*. (Београд: Новинско-издавачка установа Службени лист СРЈ; Балканолошки институт САНУ, 1996³).

Красић, Владимир, *Устанак у Босни од 1875. до 1878. год. Грађа за новију српску историју рата за ослобођење, фототипско издање књиге објављене у Новом Саду 1884. у Штампарии А. Пајевића, приредио и написао предговор Радован Субић (Бања Лука: Удружење архивских радника Републике Српске; Архив Републике Српске, 2021).*

Марковић, Живота, *Ужички округ у време босанско-херцеговачког устанка и српско-турских ратова 1875–1878. године* (Чајетина: Библиотека „Љубиша Р. Ђенић”; Пожега: „Жиравац”, 2009).

Радовић, Данијел, Јован Ристић (1829–1899) – биографија српског државника (Нови Сад: Прометеј, 2023).

Рајић, Сузана, *Спољна политика Србије између очекивања и реалности 1868–1878* (Београд: СКЗ, 2015).

Иста, Кнез Милан Обреновић (1854–1881), од бератлије до суверена, I (Београд: „Хук издаваштво”, 2024).

Урић, Ненад, „Васо Видовић – политички вођа Босанског устанка 1875–1878”, у зборнику: *Устанак Срба у Херцеговини и Босни 1875–1878. године (поводом 140 година од подизања устанка)* (Бања Лука: Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци, 2015), 77–112.

Чубриловић, Васа, *Босански устанак 1875–1878*. (Београд: Новинско-издавачка установа Службени лист СРЈ; Балканолошки институт САНУ, 1996²).

Шалипуровић, Вукоман, *Устанак у западном делу Старе Србије 1875–1878* (Титово Ужице: Вести, 1968).

Aleksandar M. Savić

FOR LIBERATION AND UNIFICATION: VOLUNTEER UNITS FROM SERBIA IN THE 1875 UPRISING IN THE VILAYET OF BOSNIA

Summary: *Following the outbreak of the uprising in Bosnian Krajina on August 16, 1875, the Principality of Serbia systematically organized, financed, and supported the deployment of volunteer units into the territory of the Vilayet of Bosnia. The primary objective of this initiative was to sustain and expand the rebellion west and south of Serbia's borders—particularly in Bosnian Posavina and the Sanjak of Novi Pazar – in anticipation of a favorable moment, namely the spring of 1876, when Serbia planned to initiate war against the Ottoman Empire in pursuit of national independence and the liberation of the Serbian people.*

After the successful deployment of volunteer units to Bosnina Posavina and the Novi Pazar Sanjak, the Serbian government centralized the entire operation under the command of Colonel Ranko Alimpić to improve coordination. He was granted authority over both military and civil institutions in the border region – from Rača on the Drina River to Raška on the Ibar River – as well as access to volunteer committees and substantial financial resources.

Despite initial enthusiasm and temporary achievements, the actions of the volunteer detachments failed to evolve into a sustained insurgent movement. This was largely due to insufficient weaponry, lack of discipline, fragmented leadership, and, most critically, the absence of coordination with the Serbian army, which was not expected to be combat-ready until the spring of 1876. The buildup of Ottoman forces along the Serbian border, combined with diplomatic pressure from the Great Powers and the onset of winter, ultimately forced the suspension of the campaign – though Serbia's support for the insurgents in Bosnian Krajina continued.

Key words: *the Principality of Serbia, Great Powers, Bosnian Krajina, Bosnian Posavina, the Sanjak of Novi Pazar, volunteer units, Colonel Ranko Alimpić.*